

Nr 989

Av herr Wedén m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 27, med förslag till ändringar i regeringsformen, m. m.

(Lika lydande med motion nr 758 i Första kammaren)

Svensk liberalism har under många årtionden varit pådrivande när folkstyrelsen befästs och fördjupats i vårt land. Det var liberaler som tog initiativ till rösträttsrörelsen under förra seklet och, ofta i samverkan med socialdemokrater, reste kravet på »en man, en röst». Det opinionstryck som därvid skapades ledde för 60 år sedan till allmän och lika rösträtt vid val till andra kammaren. Det var regeringen Staaff som tog upp kampen för folk-makt, mot herre- och kungamakt. Med ministären Edén fördes den striden till seger: parlamentarismen fick sitt definitiva genombrott, kvinnorna gavs rösträtt och valen till de kommunala församlingarna demokratiserades.

När folkpartiet under de senaste decennierna engagerat sig i arbetet för en modern demokratisk författning har vi företrätt samma grundläggande värderingar om fördjupad folkstyrelse som en gång inspirerade de liberala pionjärerna. Tvåkammersystemet har många nackdelar. Dess främsta fel har varit att man hindrat väljarna att utse *hela* riksdagen i ett och samma val. En regering som saknat väljarnas stöd har kunnat sitta kvar med hjälp av gamla mandat i första kammaren vilande på äldre och övergiven politisk opinion. Den indirekt valda kammaren har kunnat fungera som ett skydds-nät för en regering som förlorat folkets förtroende.

Vi har inte kunnat och kan fortfarande inte se den svagheten som enbart en »praktisk» svårighet eller en »teknisk» fråga. Tvåkammersystemet har förvisso varit opraktiskt bl. a. när kamrarna haft skilda majoriteter. Men det viktiga har hela tiden varit att första kammaren ibland tjänstgjort som en broms på folkviljan såsom den uttryckts i riksdagsvalen. Folkpartiet kan därför inte instämma i justitieministerns omdöme att de senaste decenniernas författningsdebatt »mera sällan haft en ideologisk bakgrund» (s. 186). I den liberala folk rörelsens strävan efter en moderniserad författning har tvärtom de principiella och ideologiska motiven varit avgörande.

Detta arbete kommer nu, i flera av de avsnitt som gäller rikspolitiken, att föra till ett framgångsrikt slut om — som man kan förvänta — riksdagen i år och nästa år godkänner huvudlinjerna i uppgörelsen mellan de demokratiska partierna.

Folkpartiet krävde för många år sedan införande av enkammersystem. I ett tvåkammersystem kan lätt den ena kammaren få en annan sammansättning och en annan majoritet än den andra kammaren, vilket är opraktiskt och — framför allt — försvårar en parlamentarisk styrelse. Det dröjde innan den uppfattningen slog igenom i alla politiska partier. Vi hälsar nu med glädje den reform som skall ge Sverige, liksom tidigare övriga nordiska länder, en folkrepresentation med en enda kammare.

Folkpartiet har avvisat tanken att någon del av riksdagen skall väljas indirekt, av t. ex. landstingen eller andra kommunala organ. Väljarna skall före valet veta vilka kandidater till riksdagen partierna ställer upp. Längre slog tongivande socialdemokrater vakt om det indirekta valsättet. Med uppgörelsen i grundlagberedningen fördes alla sådana tankar åt sidan. Den nya kammaren kommer i sin helhet att väljas i direkta val.

Folkpartiet har under den författningspolitiska debatten utförligt motiverat varför *hela* riksdagen bör väljas i ett och samma val. System där inte riksdagen i sin helhet utses vid en och samma tidpunkt kan leda till att man kommer i otakt med väljaropinionen och att därför en regering kan hålla sig kvar vid makten mot flertalets vilja. Främst i valrörelserna 1964 och 1966 var denna fråga föremål för politisk strid. Regeringen och socialdemokraterna förde fram flera skilda konstruktioner, som alla hade den egenskapen att de *inte* gav väljarna rätten att utse hela riksdagen på en gång. Men efter utgången av det senaste valet bröts motståndet på den punkten. Vi hälsar med glädje att riksdagen enligt den föreslagna författningen skall förnyas i sin helhet vid ett och samma val.

Folkpartiet har länge krävt ett rättvist valsätt, som låter riksdagen företräda partierna proportionellt efter deras styrka hos väljarna — med allenast den modifikation som motiveras av att en för demokratins funktionsduglighet olämplig partisplittring motverkas i rimlig grad. Längre höll socialdemokratin fast vid tanken att det största partiet borde överrepresenteras liksom det under efterkrigstiden varit överrepresenterat i första kammaren. Men efter valet 1966 har partierna kunnat uppnå enighet om ett valsätt som ger en full proportionell representation åt de partier som uppnår fyra procent av det samlade antalet röster. Lokalt starka kan dock på vissa betingelser erhålla representation.

De författningsreformer som nu skall genomföras betyder för rikspolitikerna den viktigaste fördjupningen av folkstyrelsen i Sverige sedan demokratins och parlamentarismens genombrott för 50 år sedan. Tyvärr kommer detta inte den kommunala demokratin till godo. I de nuvarande kommunalvalen, som på grund av deras betydelse för första kammarens sammansättning i praktiken varit kombinerade riks- och kommunalval, har de lokala frågorna fått en alltför undanskynd plats. Rikspolitikerna har dominerat. Väljarna har inte på ett tillfredsställande sätt kunnat ställa de kommunala politikerna till ansvar för vad de gjort och inte gjort, eftersom valdebatten endast i mindre utsträckning kretsat kring de kommunala frågorna.

Inom folkpartiet hade vi hoppats att den nu förestående författningsreformen skulle medföra en fördjupning också av den kommunala demokratin. Till följd av den gemensamma valdagen kommer rikspolitiken troligen tvärtom i ökad grad att dominera valrörelserna. Detta måste starkt beklagas. Enligt vår mening bör kommunalvalen i så stor utsträckning som möjligt handla om de frågor som behandlas i kommuner och landsting. Riksdagsvalen bör gälla de problem som handläggs av regering och riksdag.

Socialdemokratin har emellertid uppställt något slag av kommunalt samband som ett villkor för sitt godtagande av enkammarreformen. För att undgå ännu mindre tillfredsställande slag av »samband» och trygga rätt för väljarna att direkt utse hela riksdagen i ett enda val har vårt parti därför funnit sig böra godta den form av samband som den gemensamma valdagen utgör. Riksdagsreformen skulle eljest uppskjutas på en obestämd framtid. Folkpartiet står självfallet fast vid denna uppgörelse, som förberetts vid andra utdragna förhandlingar för att sedan stadfästas och kompletteras i grundlagberedningen på våren 1967. Men vi är inte lika optimistiska som justitieministern om möjligheten att i 1970 års valrörelse, som kommer att gälla både riksdag och kommunala församlingar av olika slag, föra en valdebatt som i väsentlig utsträckning också gäller kommunala frågor. Vi tror därför att — när erfarenheter vunnits av den gemensamma valdagens konsekvenser — det inom alla partier i framtiden skall finnas förståelse för en omprövning.

I den träffade kompromissen ingår också för folkpartiets, centerpartiets och socialdemokratins del att antalet ledamöter i enkammaren skall vara 350. Folkpartiet skulle bestämt föredragit ett väsentligt lägre antal, men då vårt accepterande av detta höga antal ledamöter uppställdes som villkor för en samförståndslösning, ansåg vi för vår del att det skulle vara olyckligt att stjälpa den stora enkammarreformen på denna fråga. Vi godtar därför det föreslagna antalet.

Det fortsatta reformarbetet

Enligt folkpartiets uppfattning är det angeläget att det fortsatta arbetet med slutetappen i författningsreformen bedrivs med skyndsamhet. Den delreform som nu bör genomföras sprängs in i gamla grundlagar. Element från skilda tider och uppfattningar kommer därför att blandas med varandra och stundom ge uttryck för delvis motstridiga tankegångar. Tydligast framkommer detta när parlamentarismen nu skall inskrivas i författningen.

Det återstår också en rad viktiga områden som över huvud taget inte berörs av den nu föreslagna delreformen. Vi vill här nämna exempel på reformer som måste tas upp i det fortsatta utredningsarbetet.

Vi finner det sålunda angeläget att i en ny författning intages bestämmelser som utgör effektivast möjliga skydd för *medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter*. Även om dessa förmåner inte kan anses hotade i vårt nu-

varande samhälle, ter det sig synnerligen angeläget att grundlagfästa dem. Det skulle ge ett ytterligare skydd i orostider.

Praktiskt taget alla parlament i demokratierna har *lagstiftningsmakten*. De stiftar sålunda själva de lagar som skall gälla. I en ny författning är det naturligt att även den svenska riksdagen ges samma ställning. Beredningsarbetet kommer även i sådant fall i huvudsak att verkställas genom regeringens försorg.

Riksdagens nuvarande arbetssätt kan inte bedömas som rationellt. Självfallet bör efter ett riksdagsval *den nya riksdagen* sammanträda snarast möjligt efter valet. Nuvarande system att den gamla riksdagsuppsättningen i sin helhet arbetar under ett par månader är klart otillfredsställande i ett demokratiskt statsskick. En ändring härvidlag är nödvändig.

Vi vill i detta sammanhang också erinra om författningsutredningens krav att *poströstningen* ordnas så att rösterna kan räknas i mycket nära anslutning till valdagen. Helst bör detta ske redan i samband med sammanräkningen på valnatten. Väljarna bör enligt vår uppfattning så snabbt som möjligt få besked om hur deras ställningstagande påverkar rikets styrelse.

Detsamma gäller *de kommunala församlingarna*. Den i Stockholm tillämpade ordningen att den nyvalda fullmäktigeförsamlingen sammanträder omedelbart efter valet, bör utsträckas att gälla även landsting och fullmäktige i landet i övrigt.

Grundlagberedningen har inte tagit upp frågan om ökade möjligheter till *personval*. Det finns skäl som talar för att valsystemet bör inrymma en större möjlighet att välja på person än vad det nuvarande flerlistsystemet medger. Å andra sidan visar vissa utländska erfarenheter att olägenheter kan uppstå. Frågan bör omsorgsfullt prövas i det kommande reformarbetet.

De formella kvalifikationerna för *statsrådsämbetet* behöver ses över. Det bör inte vara ett villkor att vara infödd svensk medborgare för att få åta sig ett sådant uppdrag. Däremot ter det sig rimligt att vederbörande skall ha varit svensk medborgare under ett visst antal år. En ändring av nuvarande bestämmelser bör därför äga rum.

Vi vill också ta upp en detaljfråga av betydelse för det parlamentariska arbetet. *RF § 90* lägger, om bestämmelsen tolkas efter bokstaven, starka hinder för debatt kring regeringens beslut. Numera tolkas inte paragrafen efter bokstaven, och ingen kan tänkas vilja ha en strikt tillämpning även om nuvarande praxis ibland binder debatten alltför mycket. Men vi vill understryka önskvärdheten av att riksdagen i sin uppgift att kritiskt granska en regerings handlande inte på det sätt som nu sker ofta måste åsidosätta grundlagens bud. En genomgripande reformering av ifrågavarande paragraf är därför nödvändig.

Ett spørsmål av helt annan karaktär är frågan om *folkomröstningsinstitutets* ställning i en kommande författning. Mycket talar för att man i första hand bör inrikta sig på att öppna möjlighet till beslutande folkomröstningar.

Dessa kommer att kunna äga rum när riksdagen fattat ett beslut i en sakfråga. Ingen tvekan kan då råda om beslutets karaktär, reformens innebörd etc. Enligt vår mening bör grundlagberedningen pröva frågan om en sådan reformering av nuvarande folkomröstningsinstitut.

Vi har här räknat upp ett antal problem av större och mindre betydelse. Detta har skett för att understryka nödvändigheten av att reformarbetet på författningsområdet inte avstannar i och med att beslut träffats om en viktig delreform. Avsikten med våra exempel har inte varit att ge en uttömmande beskrivning av alla de spörsmål där ändringar behöver ske utan endast antyda att behov finns av fortsatta reformer på en rad olika områden i den författning som kommer att gälla det nu förestående beslutet.

Med stöd av det anförda hemställas,

att riksdagen med hänvisning till vad i denna motion sägs måtte uttala att det fortsatta reformarbetet på författningsområdet bör bedrivas med skyndsamhet i syfte att utan dröjsmål kunna antaga nya grundlagar som underlättar för statsmakterna att effektivt verka i en fördjupad demokrati.

Stockholm den 27 februari 1968

Sven Wedén (fp)

Bertil Ohlin (fp)

Cecilia Nettelbrandt (fp)

Sven Gustafson (fp)

i Göteborg

Elias Jönsson (fp)

Henning Gustafsson (fp)

Daniel Wiklund (fp)

i Ingemarsgården

i Skellefteå

i Stockholm
